

KONU 8: AŞI BOYASI KULLANIMI: AŞI BOYASININ İŞLEVSEL KULLANIMI

AŞI Boyasının Hammadde Olarak Kullanımı

AŐi boyası (ochre) koyu sarı ve hematit demir oksit bileŐikli olarak dűnyanın birçok yerinde dođal olarak bulunan bir çeŐit kil mineral bileŐiđidir. Prehistorik ađlarda aŐi boyası çok sık olarak kayalar űzerine yapılan resimler, űmlekler űzerine çizilen resimler, insan dűvmeleri ve mađara resim sanatı için kullanılmıŐtır. AŐi boyası (ochre) dođal olarak elde edilen bir toprak boya olup sarıdan koyu kırmızıya kadar deđiŐen renkleri olabilir. İçinde deđiŐik miktarlarda demir hidroksit, alűminyum hidroksit ve silis vardır. rtűcűlűđű fazla deđildir, gűneŐte solmaz, asitlere tepki vermez, dıŐ etkenlere dayanıklıdır. Suda erir, yađda űzűnűr.

Eldeki arkeolojik veriler aŐi boyasının, sembolik eŐyalar, aletler, sanat eserleri ve vűcut boyaması ile mezar eŐyası olarak kullanımının en erken Orta Paleolitik Dűnem'de baŐlamıŐ olduđunu gűstermektedir. Ancak, *Homo sapiens sapienslerin* ortaya çıkıŐla beraber, sembolizmin ve dolayısıyla bireyler arasındaki bilinçli bir iletiŐimin ortaya çıktıđı st Paleolitik Dűnem'de kırmızı aŐi boyasından űzellikle ritűel yaŐamda yararlanılmıŐ olduđu anlaŐılmaktadır. Paleolitik ađ'da kırmızı aŐi boyası, çođunlukla mezarlardaki iskeletlerin, kaya sıđınakları ve mađara duvarları ile kadın heykelciklerin boyanmasında kullanılmıŐtır. Bununla birlikte prehistorik insanın vűcudunu boyamada ya da ritűel tűrenlerinde de bu boyadan yararlanılmıŐ olduđu da dűŐűnűlmektedir. Boya kullanımı ile ilgili zengin Prehistorik veriler kırmızı ve siyah boyaların, Alt Paleolitik Dűnem'den itibaren birçok buluntu yerinde bol miktarda bulunduđunu ortaya koymaktadır. Alt Paleolitik Dűnem'deki bu ilk aŐi boyası űrneklerinden, insanların vűcutlarını ve belki de yűzlerini boyamada yararlanılmıŐtır. Diđer taraftan Orta Paleolitik Dűnem'den itibaren sűz konusu boyanın sembolik kullanımı baŐlar ve

aşı boyasından bu anlamda yararlanma geleneği Üst Paleolitik Dönem'de doruk noktasına ulaşmaktadır.

Paleolitik Çağ'da Avrupa ve Asya'daki birçok buluntu yerinde çeşitli boya örneklerine rastlanılmış olmasına rağmen, en yoğun grubu Afrika'da saptanmıştır. Afrika'da en eski aşu boyası kullanımı Zambiya'da yer alan Twin Rivers buluntu yerinde GÖ 270.000-170.000 yılları arasına tarihlendirilmektedir. Söz konusu buluntu yerinde 300'den fazla boya kalıntısı ele geçmiştir. Bu örnekler, aşu boyasının doğadan ham olarak toplanıp hazırlanmasına yönelik en erken kanıtları oluşturmaktadır. İlk örneklerden biri olan ve günümüzden 400.000 yıl öncesine tarihlenen, Fas'ta bulunmuş olan ve üzeri kırmızı boya ile kaplanmış olan Tan-Tan heykelciğı de dikkat çekicidir.

Anadolu'da ise en eski aşu boyası kullanımı Üst Paleolitik Dönem'de Hatay ili sınırları içinde yer alan Üçağızlı Mağarası'nda görülmektedir. Buradan ele geçen üzeri boyanmış bir çakıl taşı, bir kenarında kırmızı boya izleri bulunan küçük bir dilgicik ile kırmızı ve siyah renkteki iki yumru, Paleolitik Çağ insanların burada boya üretiminde bulunmuş olduklarını ortaya koymaktadır. Söz konusu çakıl taşı boyayı ezip hazırlamada ve düzeltisiz dilgicik ise boyayı kazımda kullanılmış olmalıdır. Nitekim mağaranın Erken Üst Paleolitik Dönem tabakalarında bulunmuş olan ve GÖ 41.000-39.000 yılları arasına tarihlendirilen üzeri boyalı deniz kabuğundan süs eşyaları da söz konusu dönemde kırmızı aşu boyasının kullanılmış olduğunu kanıtlamaktadır.

Anadolu'da Epi-paleolitik Dönem'deki kırmızı aşu boyası kullanımının görüldüğü buluntu yerlerinden biri Antalya'da yer alan Öküzini Mağarası'dır. Mağaranın birçok arkeolojik seviyesinden aşu boyası ele geçmiş olmasına rağmen boyalı herhangi bir buluntunun tespit

edilmemiş olması da dikkat çekicidir. Diğer taraftan yine Öküzini Mağarası'nda bulunmuş olan öğütme taşı ile yanında *in-situ* olarak bulunmuş olan ezgi taşının tahıl öğütme ya da boya ezmede mi kullanıldığı tam olarak bilinmemektedir. Ancak bu seviyede tahıl toplamada kullanılan orak dilgilerin bulunmamasından dolayı söz konusu sürtme taş buluntuların boya hazırlamasında kullanılmış olduğu düşünülebilir. Nitekim bu dönemde Yakınoğu'da aşı boyası hazırlaması işleminde kullanılmış olan öğütme taşlarına sıklıkla rastlanılmaktadır. Bunun yanı sıra Karain Mağarası'nın B Gözü'nde yapılan çalışmalar sırasında yine Epi-paleolitik Dönem'e tarihlendirilen aşı boyası yumruları bulunmuştur. Özellikle mezarlarda iskeletlerin kırmızı aşı boyası ile boyanma geleneğinin olduğu Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'de ise Anadolu için ünik bir buluntu olarak sayılabilecek bir aşı boyası kalemi Körtik Tepe'den ele geçmiştir.

- **Kırmızı Aşı Boyasının İşlevsel Kullanımı:** Paleolitik Çağ buluntu yerlerinden ele geçen bazı yontmataş aletler üzerinde kırmızı aşı boyası kalıntısına rastlanılmıştır. Bu uygulamanın söz konusu aletlerin sembolik ya da ritüel değerleri olduğu yönünde bir görüş bulunurken, bu kalıntıların tamamen kullanıma dayalı olan izler olduğu ve sembolik ya da ritüel herhangi bir anlam taşımadıkları düşünülmektedir. Burada aşı boyasının ritüel ya da sembolik yönü değil de faydacıl yönü üzerinde durulmakta ve bu aletlerin bir sapa takılmasında yapıştırıcı madde olarak aşı boyasından yararlanılmış olduğu ileri sürülmektedir. Nitekim Avustralya Aborijinilerinin de yapıştırıcı madde olarak aşı boyası kullandıkları bilinmektedir.

Aşı boyası kemik ya da fildişinden yapılmış olan boncukların perdahlaması işleminde kullanılmıştır. Aşı boyasının işlevsel yönünden bir diğeri de deri hazırlamasıdır. Paleolitik, Epi-paleolitik ve Neolitik Çağ insanların da derilerini tabaklamada aşı boyasından sıklıkla olmasa da istisnai olarak yararlanmış oldukları bilinmektedir. Bu doğal boyanın antibakteriyal

özelliğinden dolayı deriyi temizlemek, tabaklamak, yumuşatmak, kurutmak ve renk vermek için ideal bir malzeme olduğu bilinmektedir. Bu özelliklerinin yanı sıra aşı boyasının ayrıca deriyi korumak amacıyla da kullanılmış olduğu belirtilmektedir. Günümüzde bazı etnoğrafik gruplar deri hazırlamasında hala aşı boyasını kullanmaktadır.

Yararlanılan Kaynaklar:

Neyir, Kolankaya-Bostancı, 2012, “Anadolu’da Erken Prehistorik Dönem Kırmızı Aşı Boyası Kullanımı”, *Anadolu/Anatolia* 38: 29-51.